

هویت اجتماعی در نگره امام علی علیه السلام

نویسنده: مرضیه محمص

عضو هیات علمی دانشگاه شهید بهشتی

- سرشناسه : محصل، مرضیه، ۱۳۵۹ -
عنوان و نام پدیدآور : هویت اجتماعی در نگره امام علی علیه السلام / نویسنده مرضیه محصل.
مشخصات نشر : تهران : بنیاد نهج البلاغه، انتشارات، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری : ۱۴۴ص: جدول.
فروست : سلسله انتشارات بنیاد نهج البلاغه : ۲۰۸.
شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۶۱۷۰-۴۳-۷
وضعیت فهرست نویسی : فیبا
یادداشت : کتابنامه.
موضوع : علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ق. - دیدگاه درباره هویت گروهی
نوع : Ali ibn Abi-talib, Imam I, ۶۰۰-۶۶۱ -- Views on group identity
موضوع : هویت گروهی -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
موضوع : Group identity-- Religious aspects -- Islam
شناسه فزوده : بنیاد نهج البلاغه
رده دی کی : Bp۳۸/۹۰
رده بندی یوبی : ۲۹۷/۹۵۱
شماره کتابشناسی ملی : ۱۰۰۹۵۸

هویت اجتماعی در نگره امام علی علیه السلام

نویسنده: مرضیه محصل، دکتر هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی

- ناشر: انتشارات بنیاد نهج البلاغه
نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۸
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۱۷۰-۴۳-۷
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
طراح و صفحه‌آرا: سیده افشین افشار
قیمت: ۳۰۰۰۰ ریال
انتشارات بنیاد نهج البلاغه: خیابان دکتر شریعتی، نرسیده به میدان قدس، کوچه شهید بهمن محمودی،
بن بست اسکویی، پلاک ۳
تلفن: ۸۸۹۰۵۶۷۰ - ۸۸۹۰۹۸۶۲ - ۲۲۷۱۰۴۷۹ - ۲۲۷۵۸۶۷۵
نمابر: ۲۲۷۵۵۵۰۱
نشانی اینترنتی: www.Nahjpub.ir www.Nahjolbalagheh.ir
تمامی حقوق مادی و معنوی این اثر برای ناشر محفوظ است.

فهرست مطالب

۷ مقدمه

فصل اول: گستره مفهومی هویت اجتماعی

- ۱-۱- مفهوم شناسی هویت ۱۳
- ۱-۲- انواع هویت ۱۶
- هویت جغرافیایی ۱۶
- هویت دینی ۱۶
- هویت فرهنگی ۱۷
- هویت تاریخی ۱۷
- هویت ملی ۱۸
- هویت جمعی ۱۹
- هویت فردی ۱۹
- هویت اجتماعی ۲۰
- ۱-۳- تئوری پردازان هویت اجتماعی ۲۲
- ۱-۳-۱- هویت اجتماعی از نگاه اریکسون ۲۲
- ۱-۳-۲- هویت اجتماعی از نگاه مارسیا ۲۳
- ۳-۱-۳- هویت اجتماعی از نگاه گلاسر ۲۴
- ۱-۳-۴- هویت اجتماع از نگاه تاجفل ۲۵
- ۱-۳-۵- هویت اجتماعی از نگاه جنکینز ۲۶
- ۱-۳-۶- هویت اجتماعی از نگاه گیدنز ۲۶

- ۱-۴- رویکرد نظری به هویت اجتماعی..... ۲۸
- خلاصه فصل..... ۳۱

فصل دوم: تعامل سنجی آموزه‌های دینی و مفاهیم اجتماعی

- ۲-۱- نقش آفرینی آموزه‌های دینی در ساماندهی حیات اجتماعی..... ۳۵
- ۲-۲- نظام‌سازی آموزه‌های دینی درباره مسائل اجتماعی..... ۳۹
- خلاصه فصل..... ۴۵

فصل سوم: مؤلفه‌های اساسی هویت اجتماعی در آموزه‌های امام علی(ع)

- ۲-۱- اصیت هویت اجتماعی در دوران معاصر..... ۴۹
- ۳-۲- واکاوی هویت اجتماعی در کلام امام علی(ع)..... ۵۳
- ۳-۲-۱- همگرایی اعضای جامعه در باورها..... ۶۳
- ۳-۲-۱- باور به صورت الهی..... ۶۴
- ۳-۲-۲- باور به نیک سرشت انسان..... ۷۰
- ۳-۲-۱- باور به آزادسازی انسان..... ۷۵
- ۳-۲-۴- باور به زندگی اخروی..... ۸۰
- ۳-۲-۳- همگرایی اعضای جامعه در عواطف..... ۸۴
- ۳-۲-۲-۱- همیاری اجتماعی..... ۸۸
- ۳-۲-۲-۲- پرهیز از پیش‌داوری..... ۹۶
- ۳-۲-۳- پایبندی اعضای جامعه به برقراری ارتباط مؤثر..... ۱۰۴
- ۳-۲-۳-۱- انتخابگری در برقراری تعاملات اجتماعی..... ۱۰۷
- ۳-۲-۳-۲- انصاف اجتماعی..... ۱۱۰
- ۳-۲-۳-۳- مدارای اجتماعی..... ۱۲۱
- ۳-۲-۴- مسئولیت‌پذیری در امور اجتماعی..... ۱۲۵
- جمع‌بندی..... ۱۳۴
- منابع:..... ۱۳۶
- منابع لاتین:..... ۱۴۴

مقدمه

بحث هویت در حوزه علم اجتماعی از مباحث متأخر این علم در غرب است. از میان مفاهیم فارسی، «مفهوم» یا «تشخص» معادل خوبی برای تعریف اصطلاحی هویت باشد. به عبارت دیگر، «هویت اصطلاحاً مجموعه‌ای از شاخص‌ها، علائم در حوزه مؤلفه‌های مادی، زیستی، فرهنگی، روانی است که موجب شناسایی فرد از فرد، گروه از گروه یا اهلیتی از اهلیت دیگر می‌شود. هویت یعنی وجه اختصاصی که در فرد وجود دارد. هویت ما مرز میان ما و دیگران است. مفهوم هویت، بیانگر تشابهات و تمایزاتی است که چگونه بودن را در حیطه نقش‌های اجتماعی به فرد القا می‌کند. هویت‌ها، سیال، چندوجهی و مرکب از ارزش‌ها، هنجارها، نمادها، اعتقادات و احساسات هستند. هویت‌ها معانی هستند که منحصر به عنوان یک ابزار در یک موقعیت اجتماعی یا یک نقش اجتماعی نسبت می‌دهند. این معانی که شخص به خود نسبت می‌دهد، طی تعامل با دیگران در هویت‌دهی که آنها به عنوان یک مجری در یک نقش خاص به این شخص پاسخ می‌دهند، فهمیده می‌شوند. بنابراین هویت‌ها با نقش‌ها رابطه دارند.^۱

هویت جامعه به مجموعه‌ای از صفات و شاخصه‌هایی اطلاق می‌شود که موجب تشخیص و متمایز شدن افراد آن جامعه از جوامع دیگر می‌شود و همبستگی

۱. ابوالحسنی، سید رحیم، تعیین و سنجش مولفه‌های هویت ایرانی، ۱۳۸۸، تهران، مجمع تشخیص مصلحت نظام، مرکز تحقیقات استراتژیک، ص ۲۷-۲۳.

و همدلی جهت بقای جامعه را فراهم می کند. در این راستا هویت اجتماعی مفهومی است که می خواهد تعارضات موجود را به نوعی کاهش داده و آنها را تحت یک موضوع برتر که همان هویت اجتماعی است، همگرا سازد و انگیزه همکاری، همدلی و همزیستی را بین افراد جامعه فراهم نماید. به عبارت دیگر هویت اجتماعی از یک سو به معنای همانندی، هماهنگی و یکسانی شخصیت اجتماعی فرد با بخش ذهنی و پندارهای برپادارنده گروه او است؛ و از دیگر سوی به معنای پیدایی تعهد عاطفی برای ایفای نقش های محول در ساختارهای اجتماعی است.

امروزه ظهور و غلبه سکولاریسم، تبلیغات سوء علیه دین توسط ایدئولوژی های الحاد، ص - ح قرائت های متکثر از آموزه های دینی و فقدان تفسیر معیار، غلبه مناسب گرایان بر اکتفا به ظواهر فردی دین، ضعف التزام عملی به دعاوی دینی توسط برخی، فقدان تربیت مدار، اتهام سبک زندگی مؤمنانه به ضدیت با توسعه مدرن، انکار محوری او مانیستی، انکار علت غایی از جهان و پدیده های هستی، طرح برخی نظریه ها درباره اسارت انسان در چنگال جبر اجتماعی، تفسیر تقلیل گرایانه از سعادت، از یک سو و سیطره رسانه ها و به حاشیه رانده شدن مرجعیت خانواده ها و مدارس در انتقال ارزش ها به نسل آتی، از سوی دیگر؛ موجب می شود، فرآیند هویت پذیری نسل نو، تحولات شتابانی را تجربه نماید و چالش های هویتی متعددی پدید آید.

برخی محققان از این چالش پر مخاطره با عنوان «تهدید نرم» یاد می کنند و معتقدند تهدید نرم مشتمل بر مجموعه تدابیر و اقدامات از پیش اندیشیده ی فرهنگی و اجتماعی کشورها است که بر نظرات، نگرش ها، انگیزش ها، ارزش های مخاطبان تأثیر می گذارد و در درازمدت موجب تغییر منش، رفتار و کنش های فردی و اجتماعی آنان می گردد.^۱

سوگمندان باید اذعان داشت که هویت اجتماعی کنونی ما با آموزه های

۱. الیاسی، محمد حسین، ۱۳۸۷، «مقدمه ای بر ماهیت و ابعاد تهدید نرم»، فصلنامه نگاه، سال ۲، شماره ۵.

بنیادین و اصیل اسلامی فاصله‌ای معنادار یافته است. هویت اجتماعی در بسیاری از موارد متأثر از جهان‌بینی غیر اسلامی است. حال این سوال مطرح می‌شود که مهمترین الزامات هویت اجتماعی در آموزه‌های دینی چیست؟ تا آنجا که نگارنده تحقیق کرده است، در منابع فارسی تحقیقی مجدانه درباره هویت اجتماعی در حوزه آموزه‌های دینی انجام نشده است. آثاری که آموزه‌های اخلاق اجتماعی را در اسلام بررسی نموده، در عرضه استخراج الزامات تکوین هویت اجتماعی به طور خاص تلاشی نداشته‌اند.

نظریه به بار آورده افواه هویت اجتماعی با تعریف اسلامی در دوران معاصر، در نوشتار حاضر بررسی شده است در حد بضاعت، پس از بررسی کتابخانه‌ای آراء و نظرات اندیشمندان دیگر مکاتب درباره موضوع هویت اجتماعی، با هدف شناخت دیدگاه‌های اسیر مؤلفان الهی در این باره، با روش توصیفی-تحلیلی، مجموعه گفتارهای به جای مانده از ایشان مورد مذاقه قرار گرفته است. بدون تردید مراجعه به دیدگاه‌های امیر مومنان (علیه السلام) در زمینه‌های گوناگون و به طور خاص در حوزه مسائل اجتماعی سزاوار تأمل فراوان است و نگره نافذ و واقع‌نمای علوی در تمامی ادوار، ظرفیت استخراج مفاسم و مسائل روزآمد و نوین را دارا است. با توجه به اهداف یاد شده، در این پژوهش پاسخ‌هایی به پرسش‌هایی چند مد نظر است:

- هویت اجتماعی در قلمرو علوم اجتماعی، چه مفهومی دارد و نظر پردازان آن چه تبیینی از مؤلفه‌های آن داشته‌اند؟
- آیا می‌توان جهت بومی‌سازی نظریه هویت اجتماعی، از آموزه‌های علوی بهره جست؟
- آیا هویت اجتماعی در نگرش علوی دارای ساختاری قابل تبیین است؟

گستره علم بی‌پایان علوی از رهگذر تأمل در بیانات ایشان هویدا است. پرورش یافته‌خوان پر خیر نبوت به مرتبه‌ی علمی رفیعی دست یافت که بشر از

درک آن قاصر است. شیوایی الفاظ، علو معانی و حلاوت کلمات در نگاه سید رضی که در فن بلاغت و فصاحت مهارت فراوانی داشت، بدین سان توصیف شده است: «در سخنان علی نشانی از علم الهی و رایحه‌ای از سخنان نبوی وجود دارد.»^۱ جامعیت سخنان ارزشمند ایشان موجب شده این مجموعه به عنوان طرحی کارآمد در پی‌ریزی بنیان‌های عقیدتی، اخلاقی و امور اجتماعی مورد بهره‌برداری قرار گیرد. بررسی اندیشه‌های تعالی‌بخش و بصیرت‌افزای حضرت امیر (علیه السلام) از منظر مصداق‌های عالی در مطالعات اجتماعی به شمار می‌آید که می‌توان از آن بهره گرفت. مرور تعبیر امیر مؤمنان (علیه السلام) گویای این مهم است که، آموزه‌های ایشان به روشنی الزامات هویت اجتماعی را تصریح نموده است.

این پژوهش شامل بر ۳ فصل است:

فصل اول: با عنوان «کسره مفهومی هویت اجتماعی» به مباحث نظری در حوزه

هویت اجتماعی پرداخته است.

فصل دوم با عنوان «تعامل سنج آموزه‌های دینی و مفاهیم اجتماعی» به تبیین نقش‌آفرینی آموزه‌های دینی در سازه‌های اجتماعی و بحث نظام‌سازی در مواجهه با مسائل اجتماعی اختصاص داده شده است.

فصل سوم با عنوان «واکاوی هویت اجتماعی در کلام علوی»، به مهمترین الزامات تکوین هویت اجتماعی از منظر علوی پرداخته است. سه بحث مهم «همگرایی اعضای جامعه در باورها»، «همگرایی اعضای جامعه در عواطف» و «بایبندی اعضای جامعه به رفتارهای شایسته» بررسی شده است.

۱۰